

ACC. N:R M. 14945: 1-15.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: B. O. Bondesson, Lesjöfors
 Härad: S. Måre Berättare: " " " "
 Socken: Gullabo m. fl. Berättarens yrke: folkkokare
 Uppteckningsår: 1960 Född år 1884 i Gullabo

Skyddande, utvecklande och roande föremål
 för barn i kryppåldern. s. 1-15.
 (tekn. sid. 11-15.)

LUF 114

28/4-60.

Skyddande, utvecklande och roande föremål för barn i kryppåldern.

Då barnet är så stort, att det inte längre behöver ligga i vaggan och ha ständig tillsyn, brukar man placera det i en s.k. gångstol. Det får då stå upprätt och kan inte såsom förut kasa omkring på golvet. Gångstolen är av lagom höjd och består av en skiva med 1 alns sida och kvadratformig. I skivans mitt är ett runt hål lagom stort för en barnkropp. Gångstolen har fyra kraftiga ben och för att den ska stå stadigare är benen snedställda utåt från sidorna. Dess höjd är lagom för barnet som därvid kan stå rakt och stödja armarna mot stolskivan. Skivan är gjord av entums tjocka bräder och benen är försedda med gliåknappar eller brickor av trä som därvid underlättar förflyttningen av hela stolen. Barnet måste därvid alltid stå upprätt och gå framåt.

Gångstolen var tillverkad av någon snickare i hemorten och var både enkel och billig. Man kunde även låta måla den i den färg man gillade och på så sätt få den prydligare. Men det vanliga var dock, att den var omålad. Gångstolen som sådan hade betydelse endast en kortare tid i barnets liv, men den fick betydelse som nattstol vid sjukdomfall och togs då fram ur ~~den~~ den undanömda vrån, där den eljest brukade stå. Den räknades

M. 6
Luf 114
/

till de inventarier som bör finnas i ett hem med ordnade förhållanden i alla avseenden. Den var däremot inte vanlig i hem med mindre utrymme.

Barnets huvud var ju en ömtålig del och för att skydda det vid fall, då det ännu inte lärt att gå, brukade man förse det med en vadderad mössa försedd med spetsar och hakband att knyta fast den med. Det var alltså förhållandet, om hemmet var burget och hade möjlighet att ge barnet en mera lyxbetonad utstyrsel. I det fattiga hemmet där det inte var så god råd med grannlåt, fick man nöja sig med enklare kläder åt barnet. Ofta fick barnet nöja sig med avlagda kläder efter äldre syskon.

Beträffande huvudbonaden kunde den vara enkelt hopkommen utan vare sig spetsar eller annan grannlåt. Barnets klädsel var alltså billig och kunde ibland rent av utvisa armod i hög grad. Den var dock under den kalla årstiden varm och skyddande och många gånger anpassad med en viss smak, trots sin enkelhet.

Under senare hälften av förra århundradet var det rätt vanligt, att vissa familjer inom de östra socknarna av Blekinge tog emot barhusbarn från Stockholm. Många av dessa var där inlämnade av någon mor, som ville vara anonym, och barnen ackorderades sedan ut i fosterhem bl. a. till hem inom Blekinge.

I allmänhet behandlades barnen väl och levde som syskon till

familjens egna barn. Vid jultiden hände att ett och annat av de s.k. stockholmsbarnen blev ihågkommet med en julgåva bestående av ett trevligt klädesplagg av något slag. I vanliga fall kom julklappen till den rätta eller för vilken den var avsedd, men det kunde även hända, att något av familjens egna barn fick den och fosterbarnet blev utan. Det var emellertid inget att göra åt, då ingen mer än fosterföräldrarna visste om att gåvan var avsedd för fosterbarnet. -

Bland de första leksakerna man gav barnet var en gummiboll eller väderboll, som den kallades allmänt här på trakten. Men om man inte ville kosta på en gummiboll som leksak, hade man hemgjorda bollar tillskurna av en stor svamp vanligen en björkticka, som växer ut på gamla björkstammar. Sådana svampar hittar man i skogen, och med en skarp kniv skär man då till en mindre boll som då får ersätta gummibollen, fast den inte studsar så bra.

Somliga leksaker gav ljud ifrån sig då man tryckte på dem och de var synnerligen uppskattade av barnen. Den tidpunkt då dessa nämnda leksaker var allmänna i trakten kan bestämmas till slutet av förra århundradet. Det var dock inte alla hem som hade råd att ge sina barn köpta leksaker. Händig personerna gjorde själva leksaker åt barnen, flickorna fick trasdockor och pallar och pojkar karna vagnar och källkar att köra in ved på från vedskjulet till

köket. Under savtiden vred man visselpipor av rönn och sälg och försåg dem med tappelhål, och av ungtallen vred man s.k. kolvabössor. Av lin eller tor, uttalas här töo, gjordes valkar och sköt så med kovbössan. Det var en konst som somliga pojkar behärskade mycket bra. Visselpipan kunde vara gjord av grövre eller smalare ungstam och man fick på så sätt fram lägre eller högre ton.

Kringvandrande försäljare vanligen polacker utbjöd svarvade träflöjter och brukade då alltid blåsa några drillar ^{för} att låta höra vilka möjligheter som fanns att få fram molodier från en sådan träflöjt. Sedan kom flöjter av metall i handeln och därmed försvann träflöjterna. Det var alltså i slutet av förra århundradet och i början av innevarande.-

Under sommaren var det lättare att se till och sysselsätta ett barn än under vinterhalvåret. Särskilt i bondehemmen där utrymmet var större och arbetet mera omväxlande än i arbetarefamiljer.

När barnet var så pass stort, att det kunde klara sig utan ständigt tillsyn, fick det leksaker av hemgjord tillverkning som passade för den ålder, det var fråga om.

De allra minsta brukade man ge en skramla, som slamrade och höll deras intresse vakert och i verksamhet. De äldre barnen, som nått en viss storlek och kunde klara sig på egenhand fick en liten s.k. kvarn. Den var enkel och utgjordes av en axel och fyra

vingar och snurrade under hela snösmältningen så länge vårflödet räckte. Man skar till en centimetertjock pinne med två dec. längd och gjorde tvenne öppningar i dess mitt och satte ett par tunna skivor vinkelrätt mot varandra genom öppningen och fick så en "kvarn" med fyra vingar. Sen skar man till två klykor av ett par grenar och hängde kvarnaxelns ändar i och ovanför gjordes en slussa kalla "slösa", kvarnränna, genom vilken vattenströmmen fick rinna ner på kvarnen, som snurrade och gick så länge vårfloden räckte. Då vårfloden sinade och slutligen försvann, kom nya lekar och leksaker anpassade efter rådande förhållanden.-

För att skydda barnets huvud, om det skulle falla och slå sig mot något hårt föremål och kanske skada sig, brukade man sätta på det en vadderad mössa med spetsar och broderad i tilltalande mönster. Den, som inte hade finare plagg att sätta på barnet, kunde nöja sig med enkla kläder bestående av ett huckle eller duk över huvudet som ett slags skydd. Kläder var dyra och det var inte så vanligt, att man fick nya plagg så ofta, varför det det hände, att man många gånger kunde få se gubbar i helgdagsstass vid kyrkan klädda i rockar som på grund av ålder fått en gröngul anstrykning från den ursprungliga svarta fär^{en}. Det var vanligt, att kläder ärvdes från ^{en} generation till en annan.

Under sådana förhållanden var det inte så underligt om kläderna kunde se både löjliga ut och vara för stora eller för små.

Så var även förhållandet, då det gällde skor under den gamla goda tiden. För att göra dem slitstarka brukade ^{man} förse dem med s. k. kopparnäsor. Byskomakaren, som tillverkade alla skor åt folket i omgivningen satte alltid på kopparnäsa på småbarnsskon. Därigenom gjordes de hållbarare och varade betydligt längre.

Att stänga in barnen var i många fall nödvändigt, då de var så små, att de inte kunde klara sig själva ute. Hade de inga äldre pålitliga syskon, som såg till dem ute i det fria, var de nog i säkrare förvar inomhus.

Böndernas barn hade ju alltid mera att leka med än andra näringsidkares och arbetares barn. På engård fanns en hel del att leka med. Där fanns den stora dombjällran, som, då den inte användes mellan bogträna över hästens nacke vid slädföre, tjänade till leksak under sommaren. Samma var förhållandet med "pinglan" eller klockan, som vid slädfärder under vintern hängde fast i bogträremmen under hästens bringa. Den fick tjäna som leksak, då barnen lekte "körkarl och häst". Töm och betsel eller "bettel" saknades inte då. Tömmen var gjord av snören och betslet av en träpinne. Inte heller saknades piskan. Den var gjord likt den som användes i satllet fast i mindre format. I många fall fick man även klara

sig med en "slya", björktelning, liksom den som körde oxarna brukade brukade ha, då han ärjde, "aoade" på åkern eller "vaglade" timmer ur skogen.-

Under sommaren brukade barnen leka med gungor. Det var då särskilt två slag, som kom till användning och som barnen själva då de blivit litet större kunde göra. Enklast var att göra en gunga av en planka, som lades över en stödpunkt placerad mellan vågar-marna, varefter de gungande satt vid ändpunkterna. Det var en upp- och nedgående rörelse, som därvid skedde. Den tyngste vägde alltid ned och gjorde då alltid narr av den lättare, som fick sitta där uppe utan att komma ner och med tillrop från den, som vägde ner med följande glåpord: "Törka, törka, hunnafes!!!"-

Det andra slaget gungor gjorde med hjälp av två järnkättingar. Vardera bands då upp i ett par varandra närliggande träd och förenades nertill omkring en aln från marken. För att sitta mjukt lade man ett hästtäcke e. d. på och så band man ett par rep i vardera kättingen och kunde med hjälp därav få gungan i en väldig pendelrörelse. Då logrummet var tomt brukade man använda det som gungrum, och därvid angjordes järnkättingarna vid "loakloven" eller logastegarna även kallade loasülen.

Det förekom även att man hade en gunga av samma typ inne i bostaden mellan takbjälkarna och då använd som barnvagg.-

Vaggor fanns av två olika slag tillverkade av någon hemmesnickare. Den ena typen bestod av en sviktande bräda på vilken själva vaggkorgen eller karet var fastsatt. Den hade upp- och nedgående rörelse och den andra typen hade vaggkorgen fastsatt på ett par böjda medar och rörelsen skedde från ena sidan till den andra. Den tog inte så stort utrymme som den förstnämnda och användes därför i hem med mindre bostadsförhållanden.

Att man bibringade barnet vissa färdigheter hörde till uppfostran och kom med åren. Dit hörde, att barnet fick lära sig hantera matbesticket och då till att börja med en sked, och när det blev större tillkom en kniv. Det var den gamla hemgjorda kniven som användes, vilken liksom träskeden var framställd i orten. Kniven var snett avhuggen och hade runt svarvat skaft. Träskedarna var gjorda av s.k. sötlövsbjörk och var av två slag trindskeden och töffelskeden. Då man åt gröt passade den senare bättre och för välling användes trindsked. Det var under den tid alla vid matbordet åt ur samma fat.

Mjölk och andra flytande saker gav man barnet i en bleckmugg eller emaljerade kärl. Att låta dem hantera glas och porslin var inte rådligt, då det lätt kunde bli krasat.

Att förse barnet med sele var inte så vanligt vid den tid det det här är fråga om eller mot slutet av förra århundradet.

Det var inte så vanligt förr att förse barnet med sele, då det låg i vaggan eller satt i en mindre stol. Något äldre barn i familjen hade alltid uppsikt över de mindre eller hade man lejd barnflicka att se till barnet, då modern var upptagen med annat arbete inom eller utomhus.

Av duktiga snickare i bygden kunde man alltid beställa en passande barnstol, en mindre stol avsedd för små, en gångstol som förut nämnts och så en s.k. pottstol, avsedd att användas till potta. Dessa här nämnda inventarier var tillverkade av någon kunnig och fantasirik snickare eller slöjdare.

Byn Hästmahult vid blekingegränsen var vida bekant för sina skickliga slöjdare i trä. De gjorde slevar i skilda storlekar, större och mindre laggade kärl, kar, ämbar, smörkärnor och smörbyttor m.m.-

Då barnet lärt att någorlunda självt gå och fritt rörapå sig i rummet, fick det en liten pall, som tillsammans med en del småsaker sysselsatte det, varför det inte tarvade ständig tillsyn.

Under sommaren var det lättare att sysselsätta barnen. De kunde då vistas ute i det fria och leka på olika vis utan att vara till hinder för de äldre. Den minste fick då en visselpipa och äldre syskon lekte handelsbod med diverse varor av skilda slag. Av slipstensgor, slipstensmassa som blir kvar i slipstenshoen,

gjordes större och mindre kakor, och bitar av sönderslaget porslin fick föreställa hushållskärl. Kakorna av slipstensgöret fick torka i solen och hårdna.-

Pojkarna lekte lantbrukare och hade olika redskap, som de arbetade de små åkrarna med. De hade årder och harv och en del andra redskap. Frankottar fick föreställa nötdjur och tallkottar fåren. Hagar för de olika djuren uppfördes i mineatur och gårdsgårdar gärdades med gärdsel, gårdsgårdsstakar och hankar allt i trogen efterrapning av de störres göromål och benämningar.

Dessutom lekte pojkarna häst och körkarl. Ute på rena bondbygden hade varje årstid sina särskilda göromål, vilka barnen i sina lekar alltid efterapade och benämnde på samma vis som de äldre såväl i arbetet inomhus som ute i stall och lagård och på åker och äng. Med den nyare tidens modernisering i alla avseenden har mycket förändrats inom denna trakt såväl som inom övriga.

Därmed har även en del av de äldre talesätten försvunnit och ersatts med nyare och modernare, och språket i sin helhet har förändrats därhän att både yngre och äldre numera talar en dialekt, som i mångt och mycket avviker från den som var förhållande i seklets början och dessförinnan.

M. 14945 : //.

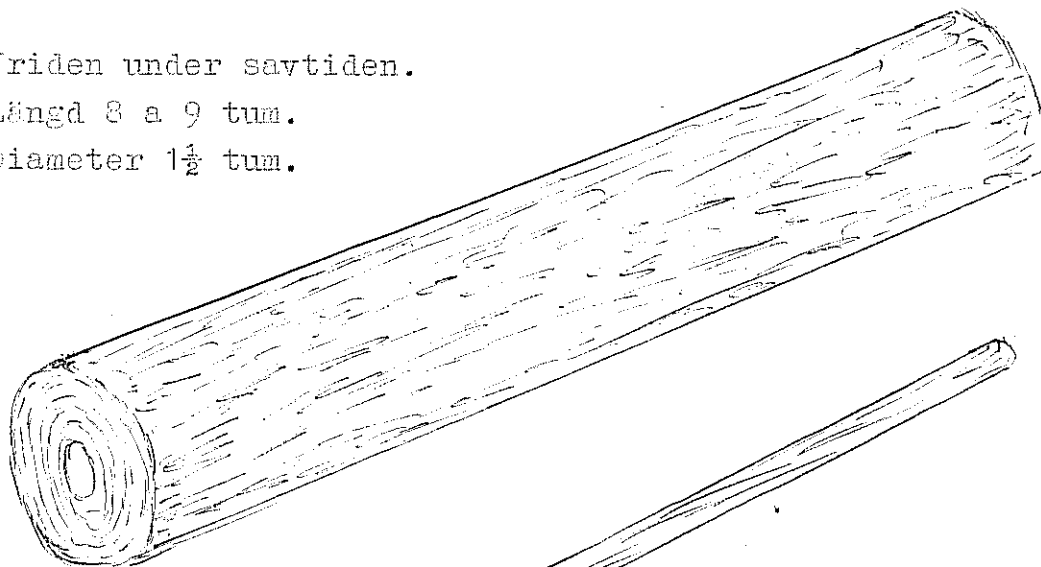
FOLKLINGSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

Kolvbössor eller tallbössor.

Vriden under savtiden.

Längd 8 a 9 tum.

Diameter $1\frac{1}{2}$ tum.

Kolven med vars hjälp valken
eller laddningen infördes.

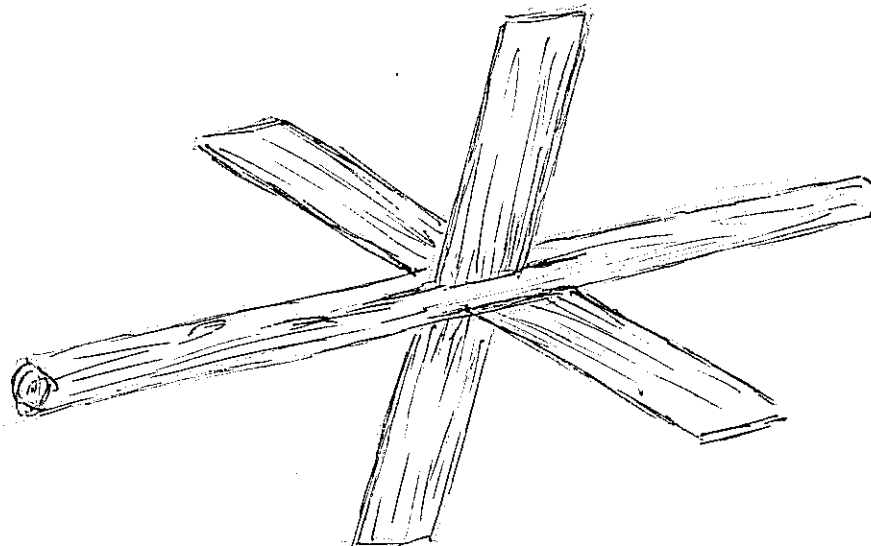
Den var inte så lång som bössa.
Välken var av lin. Mellåt tor, töo.
Först infördes en valk och därefter
den andra, som med hjälp av luften
sköt iväg den första.
Kolven var gjord av hållbart träslag.

M. 14945:12.

FOLKLIYSARKIVET

Institutionen för folkvetenskap
vid Lunds universitet

Ivarn med fyra vingar anlades vid en ström
under snösmältningstiden på våren.
Den var gjord av en axel och hade 4 vingar.
Till kvarnen hörde en slussa i strömmen.

Axeln längd 5 a 6 tum. Tjockleken omkr. $\frac{1}{2}$ tum.

Vingarnas bredd drygt $\frac{1}{2}$ tum eller $\frac{3}{4}$ tum.

Vingarnas tjocklek omkr. 2 mm.

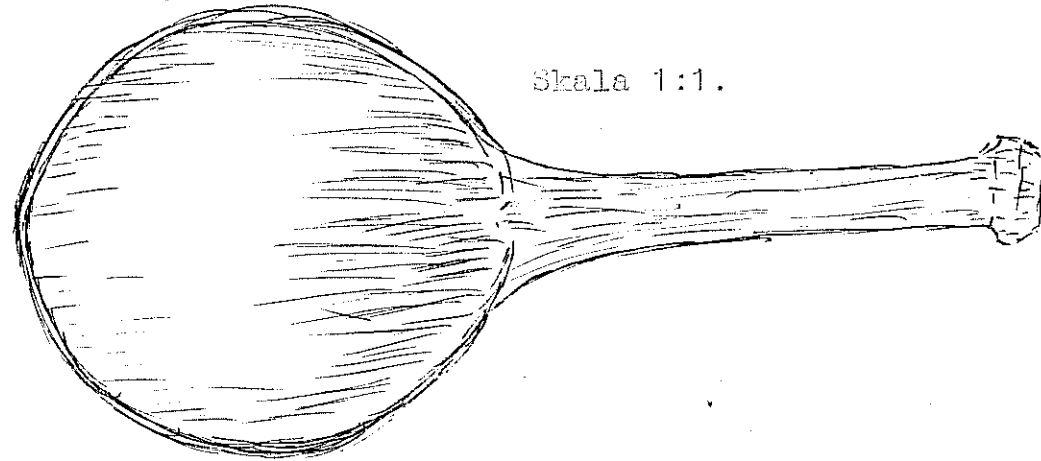
Ivarnen var upphängd i tvenne klykor, grenklykor lagom långa.

M. 14945:13.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för levnadsforskning
vid Lunds universitet

S.k. trindsked av björk.

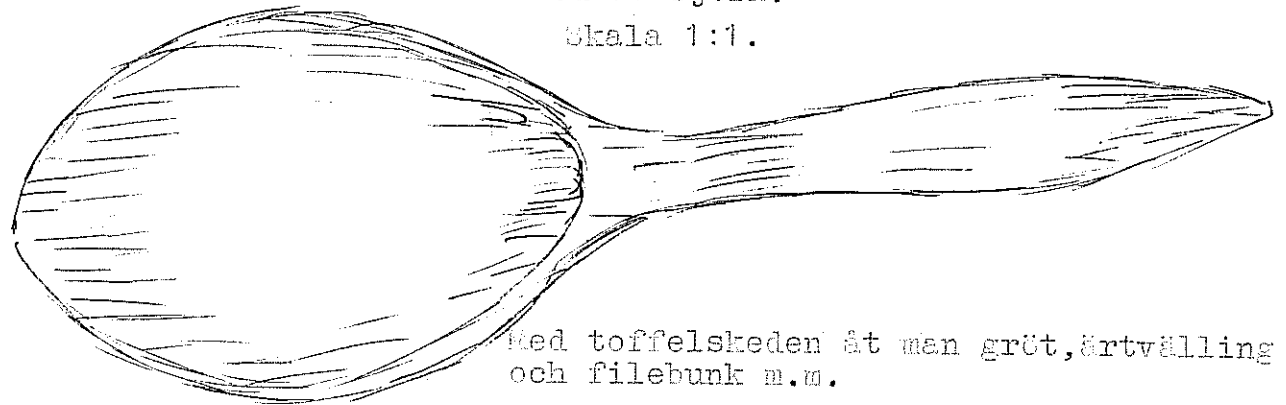
I byn Hästmahult fanns många skedmakare eller slöjdare.
Trindskeden åt man välling och mjölk med och mera lätt-
flytande mat.

Skala 1:1.

Toffelsked av björk.

Skala 1:1.

Med toffelskeden åt man gröt, ärtvälling
och filebunk m.m.

M. 14945:14.

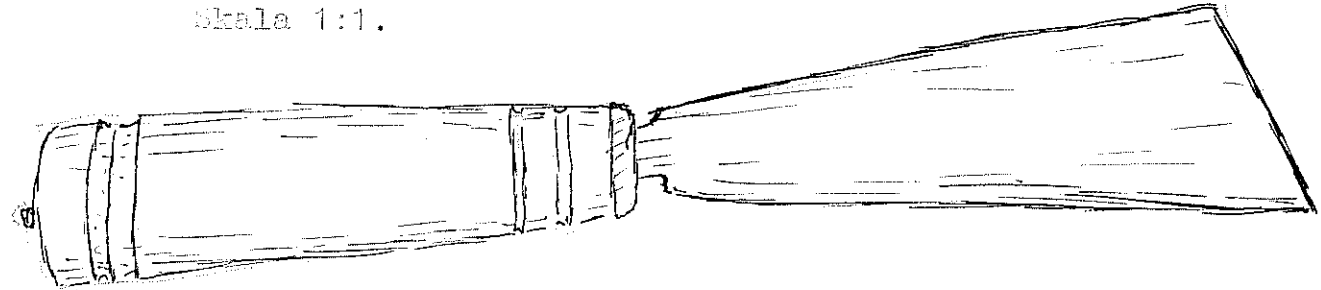
FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsfor-
kning vid Lunds universitet

Matkniv.

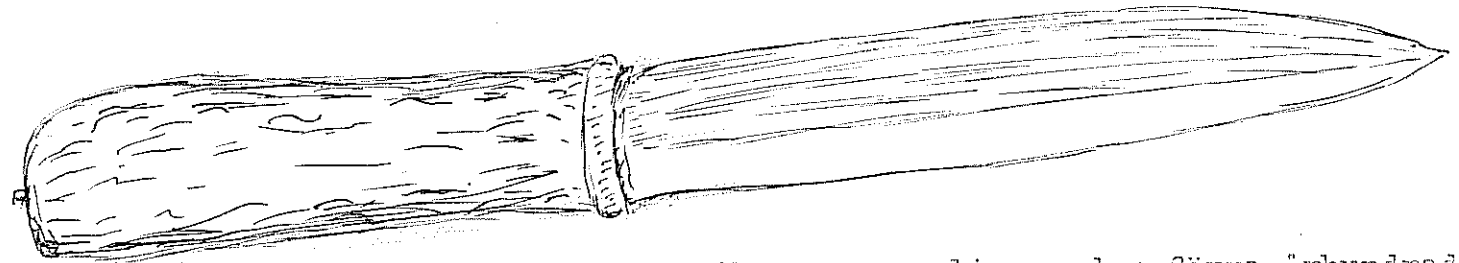
Hemgjord med svarvat skaft. Gaffel användes inte
i vardagslag. Från 1800-talet.

Skala 1:1.

Slaktkniv s.k. stäbba.
Hemsiddad med masuskaft.

Skala 1:1

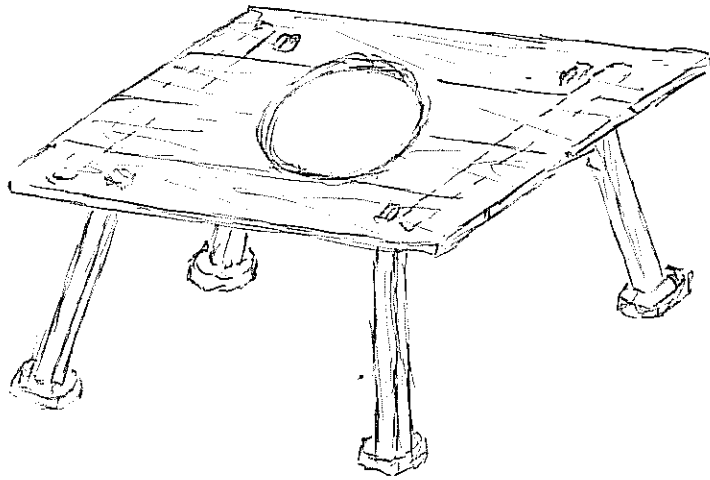

Glaserade lertallrikar var vanliga under förra århundradet.
Det var då hos torpare och dagsarbetare.
Även hos bönderna förekom dessa i vardagslag.

M, 14945: /5.

FOLKLINGSARKIVET

Institutionen för folk-
ning vid Lunds universitet

5.

Gångstol sådan den förekom under 1800-talets senare del. Den hade kvadratformig skiva 1 x 1 aln. Höjden var omkr. 1 aln. Öppningen lagom för en barnkropp.

Den kunde även användas som s.k. nattstol vid sjukdomsfall. Skivan var gjord av 1-tumsbräder. Under var den försedd med två tvärslåar, som höll samman skivan.